

“MAMMA, LI TURCH!” VEYA “MISSA CONTRA TURCOS!”: ROTTERDAMLİ ERASMUS VE ARDILLARI ÖRNEĞİNDE BATI HÜMANİZMİN “TÜRK SORUNU”

PROF. DR. RECAİ COŞKUN*

GİRİŞ

Mamma, li Turchi, “Anne, Türkler geliyor!” ifadesi, tam da Batı’nın Türkleri konumlandığı yere denk düşüyor. Hikâyenin evveliyatında, “Missa contra Turcos” yani “Kitleler Türklere karşı!” ifadesinde ise İstanbul’un fethinin hemen ardından Hristiyan dünyada yükselen feryat dikkat çekmektedir. O günden beri Batı’da yüzyıllara yayılmış, kökleşmiş ve telafisi neredeyse imkânsız bir “Anti-Türkizm” veya “Türkofobia” vardır. Bu Türk karşıtlığını veya Türk korkusunu besleyen ana damarlardan birisi hep kilise olagelmıştır. Aynı zamanda siyasi bir aktör olarak da etkin role sahip olması hasebiyle kilisede, din-toplum-siyaset merkezinden beslenen güçlü bir Türk karşıtlığı bugün dahi her fırsatta açığa çıkmaktadır.

“Gök kubbe altında yaş ve cinsiyet ayırt etmeden genç ve yaşlıları kesip doğrayan ve olgunlaşmamış meyveleri anne rahminden merhametsizce söküüp alan Türklerden daha cüretkâr ve zalimi yoktur” (Viyanalı Bishopu Fabri, 1536-41; akt. Karlsson, 2006:6) yakıştırmalarıyla başlayan ve ardından her yüzyılda kendine yeni taraftarlar bulan “Anti-Türkizm-Turkofobia” adeta Avrupa’nın kendini tanımladığı ve kendisinin zıddı olarak gördüğü ne varsa hepsini içine yüklediği bir kavrama dönüşmüştür. Türklerin “Avrupa’ya adalet götürdük” tezinin birkaç romantik Batılının çizdiği

* Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi.

16. yüzyılda Avrupa'da Türkler hakkında yaklaşık 2500 kitap basılmış ve bunların binden fazlası Alman dilinde yayınlanmıştır. Bu kitaplar, Avrupa boyunca "kana susamış Türk" imajının yayılmasına aracılık etmiştir. 1480 ile 1610 yılları arasında ise Türk tehdidine ilişkin 5000 civarında kitap yazıldığı tespit edilmiştir.

egzotik Türk portresi dışında bir yansıması ve karşılığı asla olmamıştır.

16. yüzyılda Avrupa'da Türkler hakkında yaklaşık 2500 kitap basılmış ve bunların binden fazlası Alman dilinde yayınlanmıştır. Bu kitaplar, Avrupa boyunca "kana susamış Türk" imajının yayılmasına aracılık etmiştir. 1480 ile 1610 yılları arasında ise Türk tehdidine ilişkin 5000 civarında kitap yazıldığı tespit edilmiştir. Bu kitaplardaki temel iddia ise Türklerin İbrahim'in Mısırlı kölesi Hacer'den olma oğlu İsmail'in çocukları olduğu idi. Eee bunda ne var peki? Kitab-ı Mukaddes, Genesis 16: 12'de bir kölenin oğlu olan İsmail için "*O insanlar arasında vahşi bir eşek olacak; Onun eli herkesin eline, herkesin eli de Onun eline karşı olacak. Bütün kardeşlerinin Doğusunda yaşayacak*" diye buyurur (Karllson, 2006:6). Yahudiler - Hristiyanlar İshak'tan, Müslümanlar İsmail'den... İshak seçilmiş, İsmail köle (ayrıntılı bir tartışma için bakınız Spector, 2009: 135-138).

İşte tam da bu yüzden Türklerin olduğu yer asla "Batı" olamaz, sınırlar Viyana'ya dayandıysa sadece Viyana'nın batısı Batıdır. Eğer bütün Avrupa Türklerin eline geçseydi o zaman Batı, Türklerin bulunmadığı bir Hristiyan ülkesinin adı olacaktı. Çünkü bu bakış, bir coğrafi konumlandırmadan öte kimlik sorunuyla ilişkili bir algılamadır. Zira Batı tarihselliğinde Türk, birkaç istisnai gezgin ve devlet adamı dışında, "küfrün sancaktarlığını", "şeytanın-karanlığın cismaniliğini", "günahların cezasını", "kültürel geriliği",

"tarih dışılığı" temsil eden; Hristiyanlık-Batı zıddı ne tür olumsuzluk varsa bünyesinde barındıran karmakarışık bir kavramdır. Türk, aynı zamanda dini, ırkı, kültürel temellere göre bir adlandırma olduğundan bazen Mağrip ve Endülüs Araplarının adıdır; bazen Müslüman oldukları için Boşnak, Arnavut ve Makedonların adıdır; bazen kim olduğu hiç önemli değil, sadece Hristiyan olmayanların adıdır; bazen de Hristiyanlıkta "sapkınlık" olarak nitelendirilen mezhep taraftarlarının adıdır.

Bu Türk algısı Batı sosyal kodlarına o denli derin nüfuz etmiştir ki hangi anormalitede, nasıl açığa çıkacağını bilmek ve tahmin etmek mümkün değildir.

Bir bakarsınız ki son Papa XVI. Benedict'in bir konuşmasında, hiçbir gereği yokken Türk-Osmanlı kimliği üzerinden Batılılık tanımı yapılabilir.² Zira Hristiyan Batı'nın "inşa ettiği Türk" ile bizim bildiğimiz Türk asla aynı şey değildir. Burada "inşa edilen Türk'ten" bilinçli olarak söz ediyorum. Çünkü "Avrupalının Türk'ü" tamamıyla dinî-siyasi çıkarların bir sonucudur ve bu kavramın üzerinde istenildiği şekilde oynama hakkı vardır. Mesela, Türklerin kökeni üzerinde yapılan tartışmalar çok hoştur. Aydınlanmanın ve hümanizmin öncülerinden Coluccio Salutati'nin (1331-1406) iddialarına dayanılarak önce Türklerin aslen Truvalı oldukları kabul edildi. İstanbul fethedildikten sonra Papalık bu iddiayı reddetti. Zira bu görüş, Türklere "Avrupalılık" kazandırıyor ve Türklerin yaptıkları savaşların meşruluğunu sağlıyordu.³ Bunun üzerine Papa Pius II'nin emriyle *Turci* kelimesinin çoğulu olup Truvalıları çağrıştıran *Teuceri* yerine *Turcae* kullanılmaya başlandı. Resmi görüş de, Türklerin Haçlılara karşı savaşan kâfirlerin çocukları olduğu, şeklinde değiştirilmiştir.

Bundan sonra yeni bir Türk inşa edilmiştir: "*Türkler doğuştan barbardır ve hiçbir şey bunu değiştiremez*" (Housley 2002: 133-34). Reformasyonun ve aydınlanmanın ve bu ekosistemde doğan Hümanizmin Türkleri nereye koyduğuna dair bu girişten sonra çalışmanın odağına dönülebilir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak tartışmanın niçin Erasmus üzerinden yürütülmesi gereği üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, Batı dünyasında hümanizmin çerçevesi etrafında bir tartışma yapılacaktır. Üçüncü aşamada ise Erasmus'un ve ardıllarının yorumlarıyla Batı evrenselciliği ve hümanizminin çelişkilerinden Türklerin ve Batılı olmayanların çıkarması gereken dersler konusu sorgulanacaktır.

Niçin Erasmus?

Bu çalışmada Batı'da olumsuz Türk algısının en şiddetli savunucu ve inşacılarından Rotterdamlı Erasmus ve takipçisi olan bazı Aydınlanmacı-Hümanist düşünürlerin fikirlerinden hareketle, Batı düşüncesinde Türk sorununu ele alacağız. Erasmus'u seçme nedenlerinden bir tanesi Hümanizmin öncülerinden olması ve Türkler ile ilgili çalışmalar yapmasının yanında günümüzde Avrupa Birliği programları sayesinde halen canlı bir figür olarak gündemde olmasıdır.

Günümüzde üniversite camiasında adı en fazla zikredilen şahsiyetlerden

Avrupa Birliği'nin temellerinin Roma'da atılan imzalarla inşa edilmesi ne denli anlamlı ise AB eğitim programları içerisinde en fazla bilinenlerinden bir tanesinin adının Erasmus olması da o denli anlamlıdır. Bu durum özellikle de Türkler için anlamlıdır.

Erasmus için Avrupa: “Türklerin olmadığı yer” anlamına gelmektedir. Bu bakımdan ele alındığında; Türk öğrencileri AB üye ülkelere, AB’li öğrencileri de Türkiye’ye taşıyan Erasmus programının tarihsellik ne denli çeliştiğini ortaya koymak ve buna tarihin cilvesi demek gerekiyor.

birisidir Erasmus. Bunun nedeni, Erasmus’un Aydınlanmayı da tetikleyen hümanist, evrensel düşüncenin temellerini atmış olması veya felsefe, sosyoloji, teoloji, eğitim ve yönetim gibi alanlarda günümüze ulaşan görüşleri değildir. Erasmus daha çok Avrupa Birliği Yükseköğrenim Öğrenci Değişim Programına adını verdiği için bilinmekte, daha doğrusu bilinmemektedir. Avrupa Birliği’nin temellerinin Roma’da atılan imzalarla inşa edilmesi ne denli anlamlı ise AB eğitim programları içerisinde en fazla bilinenlerinden bir tanesinin adının Erasmus olması da o denli anlamlıdır. Bu durum özellikle de Türkler için anlamlıdır.

Erasmus’un modern anlamda eğitime yaptığı katkılar, Avrupa hümanizmine sağladığı ufuklar; bir prensin eğitimcisi olmanın yanında geleneksel dinbilimciliğin sınırlarının dışında gerçekliği arayış çabaları ve kendini değişik üniversite camialarına kabul ettirebilmesinin arkasında yatan bilimsel yetkinliği elbette yadsınacak gibi değildir. Sözü edilen alanlarda Rönesansın ve Aydınlanmanın zirvelerinden biridir o. Özellikle Rönesansın kapılarını açan anahtarı Erasmussağlamıştır. Yeni Ahitlerin

çevirilerini yapması, İncil çevirilerindeki hataları tartışmaya açması ve İncil’in okunmasının sadece belli bir din adamı katmanının ayrıcalığından çıkarılarak halka ulaşması için basım evrelerinde çoğaltılması ile ister istemez Luteryan akımların da iddialarını güçlendirecek delilleri sağlamış ve tarihte yeni bir evreye girişin öncülerinden olmuştur.

Erasmus’un AB programlarından birisine adını vermesi niçin özel bir anlam taşımaktadır? Avrupa için çok tabii olan bu durum, söz konusu Türkler olduğunda, külliyen değişmekte ve ortaya tuhaf ve çelişkili bir durum çıkmaktadır. Neden? Aşağıda başlıklar halinde değinileceği üzere Erasmus için Avrupa: “Türklerin olmadığı yer” anlamına gelmektedir. Bu bakımdan ele alındığında; Türk öğrencileri AB üye ülkelere, AB’li öğrencileri de Türkiye’ye taşıyan Erasmus programının tarihsellik ne denli çeliştiğini ortaya koymak ve buna tarihin cilvesi demek gerekiyor.

Erasmus’u tartışılmaya değer kılan ikinci husus ise, onun kendisinden sonraki Aydınlanma ve Fransız Devrimi düşüncesi öncülerinin hemen hepsinin üzerinde belirgin bir etki bırakmış olmasıdır. Bu etkiden nasibini almayan Aydınlanmacı yok gibidir. Bu etkinin bir yanında “Avrupa kimliği” diğer yanında ise

“Avrupa’nın düşmanı olan öteki kimlik, yani Türkler” yer almaktadır. Özellikle Türk sorununa bakışı, kendisinden sonraki her dönemde Türk ve Müslümanların “en büyük ve ezeli düşman” olarak olumsuzlaştırılmasının temel sebebidir.

Üçüncü nokta ise Erasmus’un evrenselci ve hümanist anlayışında Türklere biçtiği rolün “Batı ahlaksallık sorununa” örnek teşkil edişidir. Hem evren için kardeşlik anlamına geldiği iddia edilen Hristiyanlık hem de Aydınlanma düşüncesinin ortaya koyduğu hümanizm, söz konusu Türkler olduğunda buldukları düşünsel zeminin çok dışında ve çelişkili söylemler geliştirmiştir. Bu temel ilkelerden kopuş, hem Avrupa hümanizmi hem de evrenselci düşüncesi açısından telafisi zor bir ahlak meselesinde dönüşmüştür. Gerçekten de evrensellik ve hümanizm Batı zihniyetinde hastalıklı bir alana tekabül etmektedir. Bu hastalığın değişik veçheleri vardır: Birincisi evren Batı merkezlidir; ikincisi, Batı ile uyum sağlayamıyorsa evren dışındadır. Üçüncü dünya aydınlarının Batı aydınlanmasının, evrenselciliğinin ve ahlakının kendilerine nasıl bir rol biçtiğini anlamadan o dünyaya methiyeler düzmesinin hazin bir aldanış hikâyesi olduğu açıktır. Bu çelişkiyi yakalamanın tek yolu, Doğu’yu Batı’dan değil kendi bulunduğu yerden okumaktır.

Doğu aydınlarının Batı ile ilişkileri hep sorunlu olmuştur. Bu sorun, yabancı olduğu bir zihniyetin doğasını çözümleyemeden doğrudan nakil yoluyla ve herhangi bir uyarlama kaygısı taşımadan kendi toprağına aktarma girişimlerinin tabii neticesidir. Toplumsallığı ve tarihselliği göz ardı ederek yapılan bu organ naklinin başarılı olmadığı açıktır. Türk milliyetçilerinin bu noktada önerileri başlangıçta “kültürü koru ama medeniyeti ithal et” naifliğindeyken (örneğin Ziya Gökalp ve Mehmet Akif) günümüzde kültür ve medeniyet arasında bu keskinlikte bir ayırım olamayacağı anlaşılmıştır. Bu durumda milletin medeniyet üretme potansiyelini geliştirici dinamikleri oluşturu-

Doğu aydınlarının Batı ile ilişkileri hep sorunlu olmuştur. Bu sorun, yabancı olduğu bir zihniyetin doğasını çözümleyemeden doğrudan nakil yoluyla ve herhangi bir uyarlama kaygısı taşımadan kendi toprağına aktarma girişimlerinin tabii neticesidir. Toplumsallığı ve tarihselliği göz ardı ederek yapılan bu organ naklinin başarılı olmadığı açıktır. Türk milliyetçilerinin bu noktada önerileri başlangıçta “kültürü koru ama medeniyeti ithal et” naifliğindeyken (örneğin Ziya Gökalp ve Mehmet Akif) günümüzde kültür ve medeniyet arasında bu keskinlikte bir ayırım olamayacağı anlaşılmıştır.

rup kültür ve medeniyet gelişiminin kendi organikliğinde gerçekleşmesini sağlayıcı etmenlere odaklanılması gerektiği görülmektedir. Bu çalışmanın odak noktası bu husus olmamakla beraber not edelim ki bu alan, üzerinde fazlasıyla düşünülme hak edecek ehemmiyettedir.

Bir Hümanist Olarak Erasmus⁴

Bir papazın çamaşırcı bir kadın ile ilişkisinden gayrimeşru oğlu olarak Rotterdam'da 1466 yılında doğar. Bu durum o dönem kilise ortamında çok yaygın olarak görüldüğünden fazla üzerinde durulmayı gerektirmez. Erken yaşlarda yetim kalınca vasileri tarafından bir manastıra girmeye ikna edilir. 1492'de papaz olur. 1495'te Paris'e Dinbilimi okumak üzere gönderilir ancak oradaki skolâstik eğitim yönteminden hoşlanmadığını fark eder. Bağlı olduğu Piskopos'un söz verdiği finansal desteği sağlamaması üzerine hayatını kazanmak üzere gençlere eğitim vermeye başlar. 1499 yılında bir talebesine İngiltere seyahatinde eşlik eder. Bu ziyaretinde gelecekte patronu olacak Centerbury Başpiskoposu W. Warham, hayat boyu dostu olacak Ütopya Thomas More gibi önemli kişilerle tanışmasına vesile olur.

Müteakip 20 yılda Erasmus sıkça seyahatlere çıkar. İngiltere'den Fransa'ya geri dönüp, Aşağı Ülkeleri (Low Countries, yaklaşık olarak bugünkü Belçika) ziyaret edip ikinci kez İngiltere'ye gittikten sonra 1506 ile 1509 yılları arasında İtalya'da kalır. Turin'deyken Dinbilim Doktoru unvanını alır. Venedik'te kaldığı bir yıllık sürede bir basımevinde editörlük yaptıktan sonra 1509'da İngiltere'ye geri döner ve Cambridge'de Grekçe dersi verir. Bu arada "Hristiyan Askerin Elkitabı (1503) ve "Deliliğe Övgü" (1511) adlı iki kitap yazar. Her iki kitap da kilise ve toplumu ruhsal bakımdan yeniden uyanışa çağırıyordu. 1515'te sonradan 5. Charles olarak imparator olacak Prens Charles'ın danışmanlığını yapar. Bu tür bağlantıları sayesinde bağımsız bir bilim adamı olarak yaşayabileceği serveti edinir.

1517'de Louvain'e (üniversitesi ve ticareti ile ünlü bugünkü Belçika'nın bir şehri) yerleşip kısa süreler dışında 1521 yılına kadar orada kalır. 1516'da başyapıtı olan "Yeni Ahit'in" Grekçe çevirisini yaparak piyasaya sürer. Daha önceki çevirilerdeki hatalara dair yorumlar yapar. Bu durum Louvain'deki dinbilimcilerin tepkisini çeker ve Erasmus kısmen de bu düşmanlıklardan uzaklaşmak üzere 1521 yılında Basel'e yerleşir. Ancak coğrafi mesafe Erasmus düşmanlarını durdurmaya yetmez. Eserine karşı gelişen muhalefet kısa sürede Fransa ve İspanya'ya yayılır ve eseri 1531 yılında Paris'teki Dinbilimi Fakültesi tarafından resmen kınanır. Karşıtları kendisini kutsal kitabın ilkelerine saldırmak, kilisenin geleneklerini aşındırmak ve Lutheryan "sapkınlığa" malzeme sunmak ile suçluyorlardı. Erasmus bu suçlamaları reddeder. Yaptığı düzeltmelerin geleneksel metinleri eleştirmek için değil, yetersiz bir çevirmenin veya dikkatsiz bir yazıcının hatalarını telafi etmeyi amaçladığını ifade eder.

Aslında Erasmus, kilise ile çelişkiye düştüğü her vesilede görüşlerini kiliseninkilere göre düzeltme eğilimindeydi. Kiliseyi karşısına almak gibi bir niyet ve cesareti yoktu. Reformcuların görüşlerine sempati ile bakmakla birlikte benimsedikleri köktenci yöntemleri onaylamıyordu. Ancak Reformcular ile kendisi arasındaki bilimsel mesafeyi korumakta zorlanıyordu. Erasmus bir süre sonra kendisini iki tarafın da saldırıları altında bulur. Geleneksel dinbilimciler kendisini Luther'den esinlenmekle, Luther yanlıları ise ikiyüzlülükle suçluyorlardı. Safını netleştirmek zorunda bırakılınca gönülsüz bir şekilde "Özgür İrade Üzerine Söylem" (1524) adlı eserini yazarak Luther⁵ karşıtları arasına katılır. Bu durum Luther ile arasındaki çatlağı büyütürken Katoliklerin Erasmus'un dini yorumunun geleneksel yoruma uygun olduğuna inanmasına yetmez. 1536'da öldükten sonra dahi Erasmus'un Katolik inancına bağlılığına dair çelişkili görüşler sürüp gider. "Trent Konsül'ünün" girişimi ile Erasmus'un eserleri "Yasaklı Kitaplar" listesinde yer alır. 1530 yılında ise "De bello Turcico" (Türlere Karşı Savaş Üzerine) adlı eserini yazarak Batı'da Türk algısının dini, siyasi ve toplumsal olumsuzlaştırılmasında en büyük katkıyı yapar. Kendisinden sonra Avrupa değişik evrelerden geçer ve siyasi ve düşünsel devrimlerle alt üst olur. Bu sürede değişmeyen tek şey Türk meselesi olarak kalır. Bu mesele ilerleyen dönemlerde Avrupalılar için bir siyasi enstrümana dönüştürülür. *Avrupa Hristiyanlığı Türk meselesi konusundaki çelişkilerini günümüz Avrupa Birliği tartışmalarında da henüz aşamadığını açık olarak göstermektedir.*

Erasmus'un siyasi görüşlerinin temel kaynağını 16 yaşındaki Prens Charles'a adadığı ve 1516'da yayınlanan "Hristiyan Bir Prensın Eğitimi" adlı eseri oluşturur. Bu eserde, *yöneticilerin pederşahi bir kişilikle halkının refahından, adaletten ve ahlakından sorumlu olduğunu belirtir. Yönetici Tanrıyı temsil ettiğinden halkının mutlak itaat göstermesi gerekir. Ancak, "liderin halkın üzerindeki hakları sığırların üzerindeki hakları gibi değildir, bu nedenle hükümetler halklarının rızalarına dayanmalıdır zira kralı ortaya çıkaranlar da ilk başta halkın kendisidir"* der. Kilise ile hükümet arasında mutabakat inşa etmenin önemini vurgular.

Erasmus'un politik yazılarının bir diğer ana konusu, barışın ve huzurun sürdürülmesidir. "Savaş Onu Tecrübe Etmeyenler İçin Tatlıdır" (1515) ve "Barıştan Şikâyet" (1517) adlı eserlerinde görülen "pasifist" tavrın arkasında klasik felsefenin "hümanizmi" ile Hristiyanlık düşüncesindeki "evrensel kardeşliğin" olduğu söylenebilir.

"Türlere Karşı Savaş Üzerine" adlı eserinde "adil bir savaştan" söz eder ancak işlerin askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini düşünür. Burada Türklerin "Tanrının kırbağı" oldukları fikrini geliştirir ve meydan savaşları yerine ruhsal silahlarla donanmak gerektiğini belirtir. Erasmus, politik alan ile dinbilimsel alanı birleşik görür.⁶ İsa kraldır ve elindeki gücü kendisi adına Hristiyan dünyasındaki prenslerine dağıtmıştır. *Bu prenslerin esas işi de İsa'nın öğretisine uygun davranmak ve Tanrı adına yönetmektir* (Dalmayr 2006).

Ama Nasıl Bir Hümanist?

Erasmus en öznlü şekliyle “Hristiyan Hümanist” olarak tanımlanabilir. Buradaki hümanizmin “insanın doğasına ilişkin” bir değerlendirme olduğu söylenebilir. İnsan doğası eğitim ile geliştirilebilir. Bu, İskender gibi istisnalar dışında, antik Grek düşüncesinin kabul edebileceği bir şey değildir. Roma İmparatorluğu da bu denli açık olarak “insanların eğitilerek eşit olabilecekleri” nitelikte bir hümanist perspektif geliştirememiştir (Coşkun ve Doğruyol 2011). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, Erasmus’un eğitim ile her türlü sapkınlık ve barbarizmin telafi ve tedavi edilebilirliği anlamında bir hümanizm önerisi aslaküçümsecek gibi değildir. Ama... Bu “amalar” Batı düşüncesinde ikiyüzlülüğün anahtarı gibidir. Burada da birden çok “ama” vardır. Örneğin, söz konusu Türkler olduğunda Erasmus, hümanist kimliğinden sıyrılıp birden bire Avrupalı olarak çıkar karşımıza. Savaşı reddeden o “pasifist” yaklaşım yerini bir yakarıya terk eder: “Hristiyan prensler bu tanrının gazabı vahşi hayvan, barbar ve her türlü kötülüğe meyyal Türklere karşı birleşin”! Kolay değil, Avrupa’nın karşısında Kanuni Osmanlısı var ve Germen kalesi her an düşebileceği tedirginliğini yaşıyor. Diğer yandan, Hristiyanlığın yatağı olan kıtanın yeni dini akımlarla başı beladadır. Eğer bir zamanlar Ortadoğu ve Akdeniz’in güney yakalarından yitik medeniyetler gibi çekilip giden Hristiyanlık Türklere karşı direnemezse ya Avrupa’nın o muhteşem “rafine kültürü” kirlenmiş olacak veya bir diğer seçenek, Avrupalılar kendilerine bir başka kıta bulacak. Erasmus’a göre bu belayı defetmenin ve “insanlığı felaha erdirmenin” en kestirme yolu ise “Türk meselesini” çözmekten geçmektedir.

Erasmus’un gözünde Türkler; “barbar, canavar vahşi hayvanlar, Kilise düşmanları ve her türlü suç ve şerefsizlik ile donanmış bir halktır”. Savaş karşıtı olan bu hümanistin Türkler söz konusu olduğunda onları yok edecek bir savaşı onaylamakla kalmayıp talep ettiği görülmektedir. Hristiyanların arasındaki bir savaşı asla kabul edilemez bulan Erasmus’un “savunma amaçlı olmak kaydıyla” Türklere karşı bir savaşı onayladığı görülmektedir. Savaşı “insan doğasının ölümcül bir çılgınlığı” olarak nitelendirirken; “eğer insan doğası savaşız kalmaya katlanamayacaksa o zaman niçin bu şeytani duyguyu Türklere üzerine boşaltmayalım?” (Mastnak 2003) diye sorar. Eğer savaş tamamen kaçınılmaz ise Türklere karşı yürütülecek bir savaş, Hristiyanların arasındaki kutsal olmayan sürtüşme ve çatışmalardan daha az şeytani olacaktır. Zamanının öncü Hristiyan yöneticilerine yazdığı mektuplarda onları aralarında süküneti sağlamaya ve ordularını Türklere karşı kullanmaya çağırır. Bu “insanlık adına” bir mecburiyettir Erasmus için... İnsanlık adına!

Erasmus’un Ardında: Thomas More ve Diğerleri

Erasmus’un en yakın arkadaşlarından ve öncü ütopyacılarından Thomas More⁷ da Türkleri; “utanç verici ve tabiatüstü bir mezhep; karanlığın ve kötülüğün temsilcisi, İsa’nın söylemine karşı çıkan azgın mezhep, ölümcül düşmanlar” olarak nitelendirir. Zaten Rönesans’ın ortak teması olan “kanlı ve zalim Türk” Avrupa genelinde ses getirebilmenin önşartı gibiydi. “Bu korkunç şeyin ürkütücü görüntüsü sürekli olarak kalp gözlerimizin önünde duruyor: güçlü ve kuvvetli, yüksek derecede kötülük ve nefretle dolu, kıyas kabul edilemez derecede zalim...” (Mastnak 2003).

More da dönemin korosuna katılarak Türkle-rin bütün Hristiyanlığı tehdit ettiği, bu nedenle Hristiyanların kendi aralarında barış ve huzuru sağlatarak ortak düşman karşısında başarılı bir şekilde savaşmaları ve Tanrının adını savunmaları gerektiğini haykırmıştır. More’un korkusu Türkle-rin İngiltere’yi fethetmesi değildi

elbet. Ama ortada bir Hristiyanlık vardı ve Türkler lokma lokma bu ülkeleri yutuyordu. Allah'tan Amerika kıtası keşfediliyor ve Hristiyanlık yeni yayılma alanları buluyordu (Matar 1999:8-9).

Türkler söz konusu olduğunda Batı mütefekkirlerinin ilkesel tutarsızlıkları açıkça görülür. Dinin yorumu dahi değişebilir. Sözgelimi, İsa'nın "şiddete karşı olmak" ilkesi anlamını kaybeder. "Tanrının Musa'ya İbranileri korusun diye Mısırlıları öldürmelerini" söylediği gibi "*Türlere karşı bir savaş bırakın mazur görülebilir olmayı, mecburidir.*"

Mastnak⁸ (2003) bu dönemde Amerika'nın keşfinin aslında Kudüs'ü ele geçirme adına, Türklerin gerisinde bulunan ve Hristiyanlığa temayüllü Moğollarla irtibat kurmak adına yapılan seferler sonucu gerçekleştiğini anlatır. Bu sayede küçük Avrupa topraklarına sıkışmış olan Hristiyan halklar geniş ve zengin Türk topraklarını da ele geçireceklerinden aralarında savaşmak için neden kalmayacaktır. Ancak yeni keşfedilen verimli Amerika toprakları bu düşüncede bir düzeltme yapılmasını gerektirir. Amerika'dan elde edilecek servet ile yüz binlerce asker ve onbinlerce atlıdan oluşan bir ordu kurmak ve kutsal toprakları kâfir Türklerden geri almak mümkün olabilecektir. Ancak bir sorun vardır. Amerika yerlilerine nasıl davranılacaktır? Dilleri Endülüslülerin dillerini andırıyor, o halde bunlar da Türk'tür ve insan gibi değil, Türk gibi muamele görmeleri gerekir: Soyları kazınsın! Toprakları fethedilsin ve "Mohamedan yöntem olan 'ölüm ve terör' ile tanışsınlar."

Daha önceleri "fetih" kavramını, "*tiranik, Mohammedan, iğfal edicive cehennemî*" olarak nitelendiren İspanya Hristiyanları budefa aynı kavramı yerlilerin toprak ve varlıklarını ele geçirmek üzere bir gerekçe olarak kullanırlar. Şaşırtıcı değil doğrusu. Hakkaniyet adına söyleyelim. Bu dönemde Amerikalıların Kuzey Afrikalı veya Türk olmadığını söyleyen ve bu nedenle "fetihten söz etmenin yersiz olacağını, bunun yerine İsa'nın kitabını tebliğ etmenin gerekliliğine işaret eden Las Cases gibi "namuslu" düşünürler de vardı.

Bu dönemde Türk imajı o denli olumsuzlaştırılmıştır ki birbirlerini sapkınlıkla suçlayan Katolik ve Protestan kilisesi bağlılarının belki de ittifak halinde oldukları tek husus buydu. "Türk olmak" tarafların birbirine yöneltebileceği en büyük aşağılama idi. Taraflardan biri diğerini "Bunlar Mohammedan Türkler değil, bizim Hristiyan Türklerdir" diyerek itham ediyordu. Bunun anlamı açıktır. Kim ki Türk'tür, günahkâr, şeytani, İsa düşmanı, sapkın, hâsılı kötü olan ne varsa onunla müsemmadır. Reformasyonun bütün Avrupa'yı alt üst ettiği bu dönemde değişmeyen tek husus

Bu dönemde Türk imajı o denli olumsuzlaştırılmıştır ki birbirlerini sapkınlıkla suçlayan Katolik ve Protestan kilisesi bağlılarının belki de ittifak halinde oldukları tek husus buydu. "Türk olmak" tarafların birbirine yöneltebileceği en büyük aşağılama idi. Taraflardan biri diğerini "Bunlar Mohammedan Türkler değil, bizim Hristiyan Türklerdir" diyerek itham ediyordu.

“Türk sorunudur”. Papalığın önderliğinde Türklere karşı bir haçlı seferine çıkmayı onaylamayan, bunun yanında bazı Katolik kralların Türklere işbirliğini tasvip etmediği için de “eski kafalı” olarak nitelendirilen Luther, Türklerin askeri başarılarını “günahkâr bir yaşam süren Hristiyanlara karşı ilahi bir adalet” olarak nitelendirir. Sırf bu nedenle “Türklere karşı savaşmak, günahkârlığımızı onlar vasıtasıyla yüzümüze vuran Tanrının yargılamasına karşı çıkmaktır” der. Luther’in bu yaklaşımı zamanla “papalık önderliğinde bir savaşa” karşı çıkmaya dönüşecektir çünkü Luther Papalığın bu kutsal savaşlarda samimi olmadığına inanmaktadır.

Tamamen Hristiyanlık içerisindeki mezhep çatışmalarından kaynaklanan “Türklere karşı haçlı seferleri” yorum farklılığı, bizleri Luther’in Türklere yakın olduğu gibi bir yanılısamaya götürmemelidir. Bütün Hristiyan âleminde olduğu gibi Luther’e göre de Türkler; “şeytanın hizmetkârı ve aracı, yönetimlerinde Hristiyan inancının yaşaması mümkün olmayan vahşi bir halktır.” “*Hem Mohamed hem Türk Sultanı hem de onların orduları şeytan tarafından ele geçirilmiştir.*” (Mastnak 2003:215-16). Kur’an, Hz. Muhammed, Türk, hâsılı kendilerinden olmayan ve Türklere ait ne varsa en incitici ve aşağılayıcı nitelendirmelere layık görülmüşlerdir. Türk ve İslam kavramlarının olumsuzlaştırılmasında sözü edilen dönem tipiktir ve aslında müteakip yüzyıllarda Türklerin başına neler geleceğinin de önemli derecede açıklayıcıdır. Her ne kadar, “*eğer Hristiyan prensler birleşirse dört yılda Türkler Avrupa’dan ve İstanbul’dan sökülüp atılabilir*” iddiaları o dönemde dile getirildiyse de bunun o denli kolay olmayacağını söyleyenlerin de bildiği muhakkaktır. Ama Batılı Hümanistler için Türklerin Avrupa’dan sökülüp atılması hep bir “ülkü ve ukde” olarak kalmıştır. Müteakip Hümanist kuşak, özellikle 1600’lü yıllardan sonra Türkleri değil Avrupa’dan, Asya ve Afrika’dan da sürüp çıkarmak gerektiği düşüncesindedir (Mastnak 2010). Yani, hümanizmin öncülü Türklersiz bir dünya tasavvurudur.

Bu dönemde sorgulanan şeylerden bir tanesi, bu derece olumsuzlaştırılan Türkler ile bazı Hristiyan devletlerin işbirliği yapmalarının nasıl mümkün olduğudur. Burada da Batı pratiği ve pragmatizmi kendini göstermiştir. “*Eğer devletin güvenliği tehlike altındaysa ahlaken sorgulanabilecek kararlar alınabilir!*” Fransa da işte bu nedenle Türklere ittifak kurabilirdi. Ancak bu ittifakların Türklere karşı bir Hristiyan federasyonu oluşturma gereğini ve fikrini ortadan kaldırması değil, güçlendirmesi gerekmektedir. Zira “şeytana uşaklık eden Türkler” Hristiyan dinini kirletmekte ve parça parça yutup tüketmektedir. Buna karşı kutsal bir mücadeleye kalkışılması kadar doğal ne olabilir⁹?

Bu soru Batı hümanizminin ahlaklıktan “siyasi gerçekçilik” evresine geçişinin de habercisi olmaktadır. Bu yeni hümanistler zaman ve enerjilerini Türklere karşı ortak bir Avrupa askeri harekâtı, yani Haçlı Seferi yapmak için gerekli şartları oluşturmakla harcamadılar. Gelişen yeni söylem; “Birleşik Avrupa” ve “Türklere kafa tutabilecek güçte bir baş oluşturulmasının elzemliği” idi. Haçlı Seferi kampanyaları, en azından geleneksel haliyle giderek gündemdeki sıralamanın gerisine düşmeye

başlamıştır bu dönemde. 1500'lerin sonları ile 1600'ların başlarında Avrupa hümanizmi bu "siyasi gerçekçilik" üzerine inşa edilmiş düşünceyi daha güçlü bir şekilde savunmaya başlamıştır.

Bunlar arasında askeri gücü "devletin varlığı ve bekası için yaşamsal önemde addedip savaşı şeytani ruhları yok etmenin ve insanları yanlış düşüncelerden alıkoymanın en iyi aracı" olarak değerlendirenler de vardı. Botero¹⁰, ve Campanell¹¹ bu ikinci nesil hümanistlerin öncüleri olarak zikredilen düşünceleri yaymakta başat bir rol üstlenmişlerdir. Bunlara göre esas soru, bu askeri gücün kimlere karşı kullanılacağı idi. Aslında bu çok da zor bir soru sayılmazdı. Zira etrafta her zaman yeterince Türk ve Moor (Kuzey Afrika ve Endülüs Arapları) olacağından bunlara karşı savaş da adil ve evrensel olarak yasal olacaktır. Yeterki Hristiyanlar, evlerinde oturup Türkleri beklemek yerine onlara kendi topraklarında saldırma cesareti gösterebilsinler. "Türkler kapılarımızda beklerken savaşı savunmak için daha adil ve daha onurlu bir gerekçe olabilir mi?" diye sormakta pek de haksız sayılmazlar aslında (Mastnak 2010: 29-52).

Bu dönem Hristiyan hümanistlere göre; "bütün kâfirler arasında Müslümanlar, Hristiyan inancına en yabancı olanları" olarak kabul edilirler. Ne tuhaftır ki Luther'in de vurguladığı gibi Müslümanlar "İsa ve Meryem'i de sahiplenmektedirler" ama... Bu amalar, Batı'nın bütün tutarsızlık ve ilkesizliklerinin arkasında saklandığı gerekçelerin başlangıcıdır. "Ama" en fazla Batı'nın ikiyüzlülüğünün makuliyet perdesidir. Bütün söylemlerinde "devletin varlığını" merkezi bir tema olarak kullanan Botero, bu yönüyle aynı zamanda modern düşünürlerin de öncüsü sayılabilir. Ancak bu düşünce düzeyi onun Hristiyanların birlik olup kahramanca Türklere saldırdıkları ve Tanrı'nın övgüsünü kazanmaktan başka hiç bir arzularının olmadığı Haçlı Seferleri zamanlarına nostalji ile bakmasını engellemez. Zira Haçlı Seferleri sadece Fransa'nın değil, "bütün Avrupa" ve Hristiyanların gurur kaynağıdır!

Avrupa'nın diğer yakasında, yani İngiltere'de de Francis Bacon ve Edvin Sandys benzeri

Bu dönem Hristiyan hümanistlere göre; "bütün kâfirler arasında Müslümanlar, Hristiyan inancına en yabancı olanları" olarak kabul edilirler. Ne tuhaftır ki Luther'in de vurguladığı gibi Müslümanlar "İsa ve Meryem'i de sahiplenmektedirler" ama... Bu amalar, Batı'nın bütün tutarsızlık ve ilkesizliklerinin arkasında saklandığı gerekçelerin başlangıcıdır. "Ama" en fazla Batı'nın ikiyüzlülüğünün makuliyet perdesidir.

düşün-celeri paylaşıyor ve birleşik bir Avrupa/Hristiyanlık ülküsü için mücadele ediyorlardı. Bacon, Türkler için; “çatlak kafaluların toplanma yeri, öyle ki kafalarında şapka yerine babalarını taşıyorlar” (akt. Tyerman 2004:78) şeklinde “bilimsel” değerlendirmeler yapar: “İyilik, insanın doğasının derinliklerine kök salmıştır; eğer iyilik insan değilse bir başka yaşayan varlığa yönelir; zalim bir halk, *bir nevi vahşi hayvan olan Türklerde* görüldüğü gibi, kuşlara ve köpeklere sadaka verirler” (Bacon 2007: 34). “Eğer bir monarşide hiç asalet yoksa o tamamıyla saf ve kesin bir tiranlıktır, tam da Türklerin olduğu gibi” (s. 36). Sanırım bu kadarı yeter.

Öte yandan tipik bir İngiliz gerçekçiliği ve fırsatçılığı ile Edwin Sandys (1561-1629), “birleşik Hristiyanlığın gerçekleşebilmesinin ancak Türk tehdidi arka planı üzerinden mümkün olabileceğini” ifade etmektedir. Burada sözü edilen, “Türk tehdidinin” gerçekliğinden çok Hristiyan topluluklar arasında sürekli canlı tutulması gereken bir olgu olarak inşa edilmesinin siyasi gerekliliği dikkati çekmektedir. Avrupa’nın birbiriyle dalaşmaktan vazgeçmesi ve kendi arasında bir birliğe kavuşması için Türkler iyi bir bahane olabilirdi elbette. Hatta Türk tehdidini savuşturmanın Hristiyan birliğinden başka bir çaresi de yoktur! Ama bir şartla. Önce Katoliklerin öncüsü İspanya’ya diz çöktürülecek ve Hristiyan birliğinin önünde engel olan Katolik kilisesinin yenilgiyi kabullenmesi sağlanacaktır: Bu da İngiliz politik gerçekçiliğinin bir diğer yüzüdür.

1605’te basılan Sir Edwin Sandys’in bu kitabı, bir yıl sonra Kral 6. James’ın emriyle yakıldı. Zira İngiltere bu dönemde İspanya ve Papalık ile yakınlaşma siyaseti güdüyordu ve bu yakınlaşmanın arkasında da bir Hristiyan Birliği düşüncesi yatıyordu. Kralın tahta geçmeden önce de Türklerle karşı Hristiyanların birleşmesi gerektiğine dair düşünceleri vardı. İngiltere kralı olduktan sonra kâfirlere karşı birlik olma düşüncesi, zihninde yer etmeye devam etti. Bu dönemde James’e danışmanlık yapan Bacon, İngiltere ile İspanya arasında gerçekleştirilecek bir antlaşmanın Hristiyan prenslikler arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkları çözecek bir üst makam ve güç oluşturmasının yanında “Türklerle karşı yürütülecek kutsal bir savaşın da başlangıç tohumunu” oluşturabileceğini söylemektedir (Mastnak 2003). Ancak ilerleyen dönemlerde İspanya ile İngiltere arasındaki ilişkiler yeniden gerilmeye başladığında Bacon’da uzlaşmanın imkânsız olduğu bu noktada önce İspanya’ya karşı savaşın gerekliliğini vurgulayacaktır. Tipik Avrupalı “reel politik” söylem yine karşımızdadır. Hatta Bacon’un dönem dönem Haçlı seferlerini savunup bazen de karşı çıkması da bu siyasi gerçeklik düşüncesine dayandırılabilir. Burada ilkelerin aslında siyasi birer enstrüman oldukları, bu geleneğin Batının siyasal genlerinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi olduğu gerçeklerini tekrar not etmekte fayda görüyoruz. Bu tespit bir yargılama değil, kavramlar etrafında oluşturulan büyüün özellikle de Batı dünyası dışındaki aydınların düşünme berraklığını kaybetmelerine bir itiraz olarak değerlendirilmelidir.

Bu söylem, takip eden yıllar ve yüzyıllarda benzeri bir çerçevede sürecelecektir.

Filistin, İstanbul rüyasının yanında Türklersiz bir Avrupa hatta dünya, savaş karşıtı Avrupalı hümanistlerin rüyalarını süsleyecektir. *“Türklere karşı yapılabilecek her girişim tanımı gereği adildir”* ilkesi çerçevesinde tarihin bildik akışı gerçekleşecektir. Soru şudur: Bu tarihsellik üzerinden nasıl bir gelecek inşa edilebilir? Aydınlanmanın sembol isimlerinden Voltaire, *“Türkleri gülünç duruma düşürmek yetmez, onlar yok edilmeli”* zira *“Türk demek veba gibi yeryüzündeki en korkunç lanettir, kökü kazanmalı!”* diyor. 2. Frederick’e yazdığı mektupta: *“Bana Müslümanların Avrupa’dan söküp altıldığı zevkini yaşat”* diyen de kendisidir. 2. Katerina’ya ise; *“Türklerin üstesinden gel, kendi rızamla ölmeye hazırım”* diye yazar ve ölüm döşğinde Çariçe’ye hayatında hâlâ yapmak istediği şeyler olduğunu belirtir ve *“keşke birkaç Türk’ü öldürmeye muktedir olabilseydim”* diye hayıflanmaktan da kendini alamaz (Mastnak 2003: 229). Voltare’nin ölümünden sonra Avrupa’yı alt üst eden Fransız Devrimi gerçekleşir. Avrupa alt üst olurken yerli yerinde duran tek şey *“Türk sorunudur”*. Türklerin yok edilmesi görevini kimlerin üstlenmesi gerektiği tartışılmaktadır sadece. Bazen Fransa, bazen Rusya, sonraları herkes bu konuda payına düşenin ne olduğunu tartışır. Diğer yandan ortaya Evrenselci sesler de çıkar. Evrenselleşme elbette Avrupa merkezli” gerçekleşecektir ve bu medeniyet, *“Asya’nın despotik rejimlerini de ehlileştirecektir.”* Uzatmaya gerek yok. Devamı, günümüzdeki bildik hikâyenin tıpkısının aynısı şeklinde, iğrençliğe varan bir düşman dil üzerinden sürüp gider. Türk Sorunu elbette Avrupalı için 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi bir kâbus değildir. Türkler her ne kadar İstanbul’u hâlâ ellerinde tutuyor olsa da ve yine Avrupa’ya dönük olsa da yönleri artık kendi Kızıllemalarının peşinden koşan bir millet değiller, Avrupalı olmak için öykünen bir mukallitler güruhudurlar sadece. Her gün yeni medeniyet dersleri almadalar ve her gün yeni aşağılanma sınamalarına maruzdurlar.

Voltare’nin ölümünden sonra Avrupa’yı alt üst eden Fransız Devrimi gerçekleşir. Avrupa alt üst olurken yerli yerinde duran tek şey *“Türk sorunudur.”* Türklerin yok edilmesi görevini kimlerin üstlenmesi gerektiği tartışılmaktadır sadece. Bazen Fransa, bazen Rusya, sonraları herkes bu konuda payına düşenin ne olduğunu tartışır. Diğer yandan ortaya Evrenselci sesler de çıkar. Evrenselleşme elbette Avrupa merkezli” gerçekleşecektir ve bu medeniyet, *“Asya’nın despotik rejimlerini de ehlileştirecektir.”*

Batı Düşüncesinde Hümanizm ve Sözün Sonu

Hümanizmin ne demek olduğunu tam olarak bilmiyoruz. Batı düşüncesinin bir ürünü olduğunu anlıyoruz. Günümüzdeki hümanist düşüncenin beslendiği antik damarları inkâr etmesek de hümanist (Ziya Gökalp'ın deyimiyile Beşeriyetçi) akımın üç dalga üzerinden geliştiğini söylemek mümkündür. Rönesans, Aydınlanma ve Fransız Devrimi Sonrası dönem (Todorov 2002).

Grek düşüncesinde hümanizm, şair Sophocles'in, *"dünyada birçok şey harikadır ancak insandan daha harikulade olanı yoktur"* ve benzeri ifadelerden beslenen Rönesans dönemi Grek ve Roma edebiyatını çalışan öğrencilere, o dönemde hümanist denegelmıştır. Klasik edebiyatla ilgilenen bu öğrencilere göre, insanoğlu özünde bir potansiyel taşır, başarıya gücüne sahiptir. Bu ifadeler dini bir alana girdiğinde insanın eylemler arasında tercih bağlamında hür bir iradeye sahip olup olmadığı, eylemlerinin kaderci bir mantıkla önceden belirlenmiş olup olmadığı gibi yaman tartışmalar özellikle Erasmus ve Luther'in ateşlemesiyle o güne değin hâkim olan Katolik yorumların dışında da yansımalar bulmaya başladılar. Ama tartışma çerçevesi, her ne olursa olsun, hümanizm özü itibarıyla *"Hristiyan inancı ile özdeş ve ona adanmış"* bir mecrada yürüyordu (Hamowy 2008: 228-9).

20. yüzyıla gelindiğinde ise «hümanizm», bütün dini inançları reddedip sadece insanlığın iyiliği için mücadele eden kişiler anlamında kullanılmaya başlandı. Bu yüzyılın ortalarına gelindiğinde *"theism"* yani tanrının varlığının doğrulanması ve yanlışlanmasının bu dünya gerçeklerine referansla doğrulanması veya yanlışlanmasının mümkün olmadığına ilişkin yaygın bir kanaat oluştu. Bu mecradaki hümanistler hâlâ ateist kampta yer almaktadır. İnsanın kaderini tayin eden şey Doğa veya Tanrı değil, kendisidir. Eylemlerin nihai hedefi; *"insanı yücelten"* (tanrı, iyilik, adalet) veya *"insanı alçaltan"* (zevk, para) güçleri memnun etmek değil, insanın kendisidir.

Bu ifadelerden neler çıkarılabilir? Birincisi, Hümanizmin başlangıcında Grek dil ve edebiyatını öğrenmek anlamında eğitimsel bir olgu yatar. İkincisi, erken hümanistler Hristiyan inancına sıkı sıkıya bağlı, onun değerlerini dünyaya yayma anlamında bir Hümanizmi anlıyor ve yaymak istiyorlardı. Bunun önündeki her engeli de (Türk-Müslüman) *"insanlık dışı"* *"şeytani"* *"karanlık"* olarak nitelendirerek, insana (kendilerine) karşı kullanılması dinsel sakıncalı olan her aracın (savaş, yalan, kandırma) bu insanlık dışı yaratıklara karşı kullanılmasında bir sakınca olmadığına inanmaktadırlar.

Hümanizm, siyasi akımları besleyip onlardan beslendi. Ama görülen odur ki siyasi gelişmeler ışığında kendisine uygun terminolojiyi geliştirip uyum sağlama kabiliyetinin üst düzeyde olduğunu ispatladı. Öncelikli meselelerden bir tanesi *"savaş karşıtlığı"* idi. Türklerin insan değil, şeytan oldukları formülü ile bu sorun aşıldı. Ardından *"köle ticareti"* patlak verdi. Kölelerin de Türkler gibi anlaşılmaz sesler

çıkardıkları ve dolayısıyla insan sayılamayacakları ifade edildi. Köle ticareti ile ilgili oldukça geniş bir literatür olmakla birlikte bu, başka bir çalışmanın konusudur.

Kölelikle ilgili tartışmalar güçlenip, kilise kölelerin eline de Kitab-i Mukaddes'i verince bu durumda köleliğe karşı mücadele de hümanizmin göstergesi oldu. Ardından kolonileşme-sömürgecilik çağı başladı. Batı-Hristiyan düşüncesi buna da çareyi buldu: Tarihselliği olan toplumların tarih dışı kalmış toplumları yönetmeye ve onlara "insani değerleri" taşımaya hakları vardır. Sömürgecilik, medenileştirmek ile eşanlamlılaştırılarak Batı-Hristiyan vicdanında makuliyet ve meşruiyetini kazanmış oldu. Hikaye, hümanizmin Hristiyanlıktan da soyutlanıp "la dini" bir alana çekildiğinde de pek fazla bir değişiklik göstermiyor. Zira bugün "evrensel" olarak nitelendirilen değerlerin özünde "Grek-Roma-Hristiyan" zihniyet dünyasının olduğu apaçık gözükmemektedir (Coşkun ve Doğruyol 2011). Dilin dinden kopması, değerlerin de dindışlaşması anlamına gelmemektedir. Grek'in ve Roma'nın "barbarı" ile Hristiyanlığın "Türk-Moor-Mohamet-Satan-Karanlık-Gog" hâlâ ortada duruyor işte! Adına Batı-Doğu, Kuzey-Güney, Merkez-Çevre, Medeni-Barbar, Avrupalı-Avrupalı olmayan, Hristiyan-Kafir, Gelişmiş-Gelişmemiş dense de bu, hep aynı düşüncenin farklı zaman ve alanlarda tezahürleridir.

Türk sorunu siyaseten farklılıklar gösterebilir. Batı ile dostluklar kurulup ittifaklar yapılabilir. Burada, Batı düşüncesinin ne denli pragmatist ve siyasi gerçekçilik kıvraklığı gösterebildiğinin örnekleri verildi. Türklerin ise aymazlık ve aldırmazlık hastalığının örnekleriyle doludur yakın ve uzak geçmişleri. Bu tür yanılgi ve fırsatçılıklar siyasetin doğasında var zaten. Niyetimiz tarihten düşmanlık üretmek veya düşmanlıkları körüklemek de değildir. Ama coğrafi yakınlık ve hatta iç içeliğın "zihniyet" anlamında da yakınlıklar doğuramayacağıının gerçekliğine de dokunmak gerekiyor. Batı için Türk-

Hümanizm, siyasi akımları besleyip onlardan beslendi. Ama görülen odur ki siyasi gelişmeler ışığında kendisine uygun terminolojiyi geliştirip uyum sağlama kabiliyetinin üst düzeyde olduğunu ispatladı. Öncelikli meselelerden bir tanesi "savaş karşıtlığı" idi. Türklerin insan değil, şeytan oldukları formülü ile bu sorun aşıldı. Ardından "köle ticareti" patlak verdi. Kölelerin de Türkler gibi anlaşılmaz sesler çıkardıkları ve dolayısıyla insan sayılamayacakları ifade edildi.

Müslüman, kendisinin zıddı anlamına gelmektedir. Yakın geçmiş, anlık-konjonktürel gelişmelere bağlı istisnai sempatilerin sistematik ve tarihsel gerilimleri ortadan kaldıramadığının örnekleriyle doludur. Türk, kendini nereye konumlandırmak isterse istesin Batı'nın gözündeki yeri bellidir. Tartışmanın özü de budur.

¹ Heyhat, 15. Yüzyılla Türkleri ve İslam dünyasını "gerilikle" suçlayan Avrupa için 14. Yüzyılda İbni Haldun bakınız nele diyor: "Kısa zaman önce Frank ülkesinde daha doğrusu Roma ve buna bağlı Akdeniz'in kuzeyindeki ülkelerde felsefi ilimlerin geliştiğini işittik... ve bunların talebesinin çok olduğunu duyduk, fakat bu ülkelerde neler olduğunu Allah daha iyi bilir..." (aktaran Lewis, 1979:202) Haldun, Avrupalıların felsefeyle ilgilenebileceklerine inanmıyor. İslam dünyası da tam 500 yıl felsefeye sırtını dönecek deselerdi Haldun ne düşünürdü acaba? Ya, kendisinden yaklaşık 150 yıl sonra İslam dünyasının bu denli aşağılanabileceğini aklının ucundan geçirirmiydi? Tarihin cilvesi...

² Papa 16. Benedict 12 Eylül 2006 yılında Almanya'da bir üniversitede yaptığı konuşmada durup duruken Bizans İmparatoru II. Manuel'in "İslamiyet kılıçla yapılmış fetihler ve kandan başka yeni ne getirdi ki?" mealindeki konuşmasına atıfta bulunarak Hristiyanlığın Helenizasyon ile iç içe geçmiş olduğu vurgusunu yapmış ve özü itibarıyla Helenizmin de Avrupa'nın merkezi olması hasebiyle Hristiyanlığın bir Avrupa dini olduğunu ve başka kültürel bağlamlarda yorumlanamayacağını beyan etmiştir. İslamiyeti "kılıç ve kan dini" olarak nitelendiren II. Manuel'in Osmanlı'dan Vatikan'a karşı yardım isterken diğer yandan da Vatikan'dan Osmanlı ile savaşmak için mali yardım talebinde bulunan ve her tarafa oynayan birisi olduğunu da unutmayalım.

³ Rivayet odur ki Fatih İstanbul'u fethettikten sonra Papa'ya "Hektor'un intikamını aldım" diye mektup yazar, malum Truvalıların kahramanı yiğit Hektor Grekler'in saldırısı sırasında Achilles tarafından öldürülmüştür.

⁴ Erasmus hakkında çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Standford Encylopedia of Philosophy, Oxford Encyclopedya of Philosophy gibi hemen her ciddi ilgili ansiklopedide Erasmus önemli bir yer tutmaktadır. Hem Erasmus maddedi, hem de Erasmus'un etkilediği düşünürler hakkında geniş bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıca yine Erasmus ve diğer Hristiyan din filozofları hakkında Carry ve Lienhard (2000) editörlüğünde yazılmış Biographical Dictionary of Christian Theologians adlı eserde önemli bilgiler bulunmaktadır. Aydınlanma, Din, Felsefe, Reform konularında yazılmış hemen her kitapta Erasmus başat bir figür olarak yer almaktadır. Rummel (2008); Tracy (1997) ise Erasmus hakkında ayrıntılı tartışmaların yer aldığı çalışmalara örneklerdir.

⁵ Erasmus ile Luther arasındaki çatlak bu olaydan sonra giderek büyür. Öyle ki bundan sonra Luther Erasmus'u "errans mus" yani "başıboş sıçan" olarak çağırmaya başlar (Margolin, 1993: 334).

⁶ Bu görüşün ne denli etkili olduğunu anlamak için Fukuyama'nın da benzeri bir mantıklar 1992 yılında "Tarihin Sonu ve Son Adam" kitabının da neredeyse tamamıyla aynı mantık kurgusuna sahip olduğunu bilmek yeterlidir sanırım.

⁷ Erasmus'un yakın dostu Thomas More, parlak bir hukukçu ve Kraliyet ailesi ile içli-dışlı olmasına rağmen "yüksek ihanetten" yargılanarak 1535 yılında Londra'da idam edildi. Suçu, Papalık ile İngiliz Kraliyeti ve Kilisesi arasında yaşanan üstünlük tartışmalarında tavrını Paplıktan yana koymasıydı. Bu nedenle Katolik kilisesi More'u "aziz" ilan eder. Aslında bu dönemin siyasi ve mezhep çatışmaları arasında birçok düşünür de More gibi inançlarının bedelini idam cezası ile öderler. Erasmus hariç. O'nun bir düşünceden bir diğerine

geçişte gösterdiği kıvraklığı ve her tarafı idare etme becerisini More gösteremez. Kafası uçurulmadan hemen önce “*Ben kralın bir hizmetçisiyim, ama önce Tanrı'nın*” der...

⁸ Buradaki alıntıların birçoğu Mastnak'ın (2003, 2010) çalışmasından yapılmıştır. Mastnak çalışmasının girişinde bu konuda Batı'da çok geniş bir literatür olduğunu, günümüzde de bunun devamı niteliğinde çalışma ve söylemlerin devam ettiğini söylemektedir. Böylesi bir çalışmayı yaparken bir tarafı iyi diğerini kötü göstermek gibi bir niyetinin olmadığını, bazı dönemlerde Batı'daki yaygın olan bu tavrın dışında daha insani ve gerçekçi söylemlere de rastlandığını ifade etmektedir. Karlsson (2006) ise Batı'da Avrupa ve Hristiyanlığın ötekisi olarak Türk kavramının tarihsel gelişiminin köşe taşlarını zikretmekte ve hemen her Avrupa ülkesinde Türklere ilişkin “kokan”, “köpek”, “şeytan”, “zalim”, “kana susamış” “kanun bilmez” ve benzeri nitelendirmeler olduğunu ifade ederken günümüzde AB ile yaşanan sorunların arkasında bu derin izlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Yine Housley (2002) Türkler'in özellikle İstanbul'un fethinden sonra Bizans menşeli Kilise adamları tarafından yapılan sistematik kötü propoganda sayesinde “Homeros ve Plato'nun ikinci kez ölümlerine sebep olanlar” şeklinde Avrupa'da her olumsuzlukla özdeşleştirilen bir milletedönüştürldüğünü ayrıntılı bir şekilde tartışır.

⁹ İlginç olan Türklerin yönetimi altındaki milyonlarca Hristiyan'ın, farklı mezheplerin varlıklarını nasıl sürdürdüklerinin bu dönemde sorgulanmayışdır. Bunun ardında yatan neden Osmanlı coğrafyasındaki Türklerin büyük çoğunluğunun Ortadoks olması ve bunların da Hristiyan kabul edilmemeleri olabilir mi? Bu ayrı bir tartışmayı hak edecek insicamda bir bahistir.

¹⁰ 1544-1617 yılları arasında yaşayışın Botero Kuzey İtalya'da doğmuş, teoloji eğitimi almış, dönemin hümanist eğitiminden geçmiş, ekonomik meseleler ve şehirleşme konusundaki fikirleriyle ün yaptı. 1589'da yazdığı “Devletin Sebebi” adlı kitabıyla ün kazanmış bir “hümanisttir”. Doğal olarak Botero'da da diğer Hümanistler gibi temel vurgu Hristiyan Avrupa değerlerinin evrenselleştirilmesi ve bunun önündek engellerin başta Türkler ve Müslümanlar olmak üzere savaş ve diğer bütün araçlar kullanılarak kaldırılmasıdır (Bobroff, 2003).

¹¹ Tomaso Campanella 1568-1639 arasında o zamanlar İspanya egemenliği altındaki Naples Krallığında dünyaya geldi. Dönemin Akdenizin iki büyük gücü olan İspanya ile Türkler arasında İtalyanları İspanyollarla birlik olarak Türklere karşı savaşmaya davet ediyordu. “İspanyollar bizimle aynı inanca sahiptirler, ama Türklerin egemenliği altına girersek köleden başka bir şey olmayız” der. Sonraları Dominikan olur. Astrolojiye merak salar. 1600'lü yılların büyük politik gelişmelere sahne olacağını iddia eder. Türkler lehine bir komplonun içinde olmakla suçlanır. 27 yıl (1599-1626) cezaevinde kalır. Eserlerinin çoğunu burada verir. Bunlar arasında “İspanya Monarşisi” en bilinenlerindedir ve dünyanın Katolik İspanya Monarşisi altında birleşmesi gerekliliğini savunur (Hillgarth, 2000 3004-6)

Kaynakça:

Bacon, F. (2007), *The Essays or Counsels, Civil and Moral*, Electronic Publication, the Pennsylvania State University.

Bobroff, S. E. 2003. *The Earthly Structures of Divine Ideas: Influences on the Political Economy of Giovanni Botero*, Yayınlanmamış Master Tezi, University of Saskatchewan Saskatoon.

Carey, P. W. ve Lienharrrd, J. T. (2000), *Biographical dictionary of Christian theologians*, Greenwood Press.

Coşkun, R. Ve Doğruyol, A. (2011), “Küreselleşmenin Zihniyet Arkaplanı ve Batı Üçlemesinde Evrenselliği Arayış: Totus Genum Humanum”, *Türk Yurdu*, cilt 31, s. 291.

Dallmayr, F. R. (2006), "A War Against the Turks? Erasmus on War and Peace", *Asian Journal of Social Science*, Vol. 34, Number 1, 2006, s. 67-85.

Hamowy, R. (2008), "Humanism", içinde *The Encyclopedia of Libertarianism*, Sage Publications.

Hillgarth, J.N. (2000), *The Mirror of Spain, 1500-1700: The Formation of a Myth*, The University of Michigan, Googlebooks'tan alıntlandı).

Housley, N(2002), *Religious Warfare in Europe,1400–1536*, Oxford University Press.

Karlsson, I. (2006), "The Turks as a Threat and Europe's 'Other'" içinde *Turkey, Sweden and the EU: Experiences and Expectations*, Report by the Swedish Institute for European Policy Studies, April

Lewis, B. Tarihte Araplar, İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Nu.: 2601.

Margolini, J. C. (1993), "Erasmus (1467?-1536)", *Prospects:the quarterly review of comparative education* (Paris, UNESCO:International Bureau of Education), vol. XXIII, no. 1/2, s. 333–352.

Mastnak, T. (2003), "Europe and the Musşims: The Permanent Crusade? İçinde, The new crusades : constructing the Muslim enemy, derleyenler E. Qureshi ve M. A. Sells.

Mastnak, T. (2010), Western Hostility toward Muslims: A History of the Present,içinde, Shryock, A. (derleyen) *Islamophobia/Islamophilia : beyond the politics of enemy and Friend*.

Matar, N. I. (1999), *Turks, Moors, and Englishmen in the Age of Discovery*, Columbia University Press.

Oxford Encyclopedia of Philosophy- ilgili maddeler.

Rummel, E. (2008), *Biblical Humanism and Scholasticism in the Age of Erasmus*, (derleme), BRILL.

Spector, S. (2009), *Evangelicals and Israel:The Story of American Christian Zionism*, Oxford University Press.

Standford Encyclopedya of Philosophy-ilgili maddeler, online, <http://plato.stanford.edu/>

Tracy, J. D. (1997), *Erasmus of Low Countries*, (e-kitap) California University Press.

Tyerman, C. (2004), *Fighting for Christendom Holy War and the Crusaders*, Oxfon University Press.